

TALABALARNI BADIY MEROS ASOSIDA MA'NAVY-ESTETIK RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

*Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
Otaboboyeva Umida Ilxomovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-estetik rivojlanishining muhim sharti, tarbiyaning dasturiy mazmuni, mohiyati hamda otabobolarimizning badiiy merosi, ma'naviy-estetik salohiyatga ega bo'lgan "abadiy qadriyatlar" haqida so'z yuritiladi.

Abstract: This article discusses the important condition for the spiritual and aesthetic development of future teachers, the programmatic content and essence of education, as well as the artistic heritage of our ancestors, "eternal values" with spiritual and aesthetic potential.

Аннотация: В данной статье рассматриваются важные условия духовно-эстетического развития будущих учителей, программное содержание и сущность образования, а также художественное наследие наших предков, «вечные ценности», обладающие духовно-эстетическим потенциалом.

Kalit so'zlar: Badiiy meros, ma'naviy-estetik rivojlanish, axloqiy qadriyatlar, estetik did, go'zallikni anglash, badiiy obrazlarni anglash, ezgulik, adolat, vatanparvarlik, insonparvarlik, tahliliy metodlar, muammoli ta'lim metodlari, interfaol metodlar.

Keywords: Artistic heritage, spiritual and aesthetic development, moral values, aesthetic taste, perception of beauty, perception of artistic images, goodness, justice, patriotism, humanity, analytical methods, problem-based learning methods, interactive methods.

Ключевые слова: художественное наследие, духовно-эстетическое развитие, моральные ценности, эстетический вкус, восприятие красоты, восприятие художественных образов, доброта, справедливость, патриотизм, гуманность, аналитические методы, методы проблемно-ориентированного обучения, интерактивные методы.

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish masalasi ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yosh avlodning ma'naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirish, estetik didini rivojlantirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash dolzarb pedagogik muammolardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, badiiy merosning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyatini ilmiy asosda o'rganish muhimdir.

Badiiy meros – bu xalqning tarixiy taraqqiyoti davomida yaratilgan, uning ma'naviy dunyosini, estetik qarashlarini, axloqiy me'yorlarini o'zida mujassam etgan bebaho boylikdir. U orqali talabalarda nafaqat bilim, balki qadriyatlar tizimi, estetik tafakkur va shaxsiy pozitsiya shakllanadi.

Ma'naviy-estetik rivojlanish tushunchasining nazariy mohiyati

Ma'naviy-estetik rivojlanish – bu shaxsning ichki dunyosida axloqiy qadriyatlar, estetik did, go'zallikni anglash va baholash qobiliyatining shakllanish jarayonidir. Ushbu jarayon pedagogika, psixologiya va estetikaga oid ilmiy qarashlar asosida izohlanadi.

Ma'naviy rivojlanish shaxsning:

- axloqiy me'yorlarni anglashini,
- ijtimoiy munosabatlarda ongli ishtirok etishini,
- ezgulik va yovuzlikni farqlay olish qobiliyatini shakllantiradi.

Estetik rivojlanish esa:

- go'zallikni his etish,
- badiiy obrazlarni anglash,
- san'at asarlaridan zavq olish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Mazkur ikki yo'nalish o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular birgalikda shaxsning barkamol rivojlanishini ta'minlaydi.

Badiiy merosning pedagogik va aksiologik ahamiyati

Badiiy meros ta'lim jarayonida nafaqat bilim manbai, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Aksiologik nuqtayi nazardan qaralganda, badiiy asarlar o'zida muayyan qadriyatlar tizimini mujassamlashtiradi.

Badiiy merosning pedagogik ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- talabalarda milliy o'zlikni anglashni shakllantiradi;
- tarixiy xotirani mustahkamlaydi;
- ma'naviy merosga hurmat hissini tarbiyalaydi.

Aksiologik jihatdan esa u:

- ezgulik, adolat, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi qadriyatlarni singdiradi;
- shaxsiy qadriyatlar tizimini shakllantirishga xizmat qiladi;
- axloqiy tanlov qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Shu sababli badiiy meros asosida ta'limni tashkil etish zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Talabalarni badiiy meros asosida rivojlantirishning didaktik tamoyillari

Talabalarni badiiy meros asosida ma'naviy-estetik rivojlantirish jarayonida quyidagi didaktik tamoyillarga amal qilish zarur:

Aksiologik yo'naltirilganlik tamoyili:

Ta'lim jarayoni qadriyatlarni anglash va o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Har bir badiiy asar talabalarga muayyan ma'naviy xulosa chiqarish imkonini berishi lozim.

Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili:

Talabani individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlari hisobga olinadi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshiradi.

Faollik va mustaqillik tamoyili:

Talabalar badiiy matnni tahlil qilishda faol ishtirok etishi, mustaqil fikr bildira olishi zarur.

Integrativlik tamoyili:

Badiiy merosni o'rganish boshqa fanlar bilan bog'liq holda olib borilishi, bu orqali bilimlar tizimligi ta'minlanishi lozim.

Badiiy meros asosida ma'naviy-estetik rivojlantirishning metodik asoslari

Mazkur jarayonda turli pedagogik metodlardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Jumladan:

- *Tahliliy metodlar* – badiiy asar mazmunini chuqur o'rganish;
- *Muammoli ta'lim metodlari* – talabalarda fikrlash faolligini oshirish;
- *Interfaol metodlar* – guruhli muhokama, debat, rolli o'yinlar orqali o'rganish;
- *Refleksiv metodlar* – o'z fikrini baholash va xulosa chiqarish.

Shuningdek, badiiy matnni o'rganishda quyidagi bosqichlar muhim:

1. Asarni idrok etish.
2. Mazmunini anglash.
3. Qadriyatlarni aniqlash.
4. Shaxsiy munosabat bildirish.

Bu bosqichlar talabalarining chuqur va ongli o'zlashtirishiga yordam beradi.

Zamonaviy ta'limda badiiy merosdan foydalanishning ahamiyati

Globalashuv sharoitida yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash dolzarb vazifaga aylanmoqda. Bunda badiiy meros muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'limda:

- milliy adabiyot namunalaridan samarali foydalanish;
- elektron resurslar asosida badiiy asarlarni o'rganish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Natijada talabalar:

- mustaqil fikrlash,
- estetik baholash,
- ma'naviy qaror qabul qilish kabi kompetensiyalarga ega bo'ladi.

Demak, talabalarni badiiy meros asosida ma'naviy-estetik rivojlantirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayonning nazariy asoslari pedagogika, psixologiya va aksiologiya fanlari bilan uzviy bog'liqdir.

Badiiy meros shaxsni har tomonlama kamol toptirish, unda yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli uni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilish, metodik jihatdan takomillashtirish va zamonaviy yondashuvlar asosida qo'llash zarur.

Bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-estetik rivojlanishida she'riyat "yodgorliklari"dan ta'lim nazariyasini o'rganishda foydalanish – ota-bobolarining she'riy merosiga qiziqish uyg'otish; badiiy ufqni kengaytirish, hissiy va estetik madaniyatni shakllantirish, she'riy asarning yuksak estetikasi va unutilmas yorqin xususiyatini "ko'rish" va anglash qobiliyatini shakllantirish; milliy ajdodlar bilan bir vaqtning o'zida o'tmish ajdodlar she'riyatidagi umumbashariylik bilan tanishish; milliy g'urur, milliy o'ziga xoslikni shakllantirish; bo'lajak o'qituvchilarni o'qituvchi faoliyatida bunday o'quv mashg'ulotlari zarurligiga ishonirish; xalqlarining she'riy merosida o'z bilimlarini boyitish istagini kuchaytirish maqsadlarida foydalaniladi.

Pedagogik fanlarni o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-estetik rivojlanishini ta'minlashda O'zbekiston hududidagi boy me'moriy merosdan foydalanish muhim didaktik va tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Me'moriy yodgorliklar nafaqat tarixiy obidalar sifatida, balki o'zida chuqur ma'naviy, estetik va madaniy qatlamlarni mujassam etgan murakkab ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur jarayonda, avvalo, talabalar uchun me'moriy yodgorliklar asosida ma'naviy-estetik ma'lumotlar manbalarini aniqlash va ularni tizimli o'rganish muhim hisoblanadi. Bu esa talabalarni tarixiy manbalar, ilmiy tadqiqotlar, vizual materiallar va zamonaviy axborot texnologiyalari orqali boy ma'lumotlar bilan ta'minlashni talab etadi. Natijada, talabalar me'moriy obidalarni nafaqat tashqi ko'rinishi, balki ularning ichki mazmuni, ramziy ifodasi va tarixiy ahamiyati nuqtai nazaridan ham idrok etishga o'rganadi.

Shuningdek, me'moriy yodgorliklar orqali talabalarning tarixiy va madaniy dunyoqarashini kengaytirish imkoniyati yaratiladi. Ayniqsa, Sharq uyg'onish davriga oid me'moriy obidalar orqali o'sha davr ilm-fan, san'at va madaniyatining yuksak darajasi haqida aniq tasavvurlar hosil qilinadi. Bu esa talabalarda o'z milliy merosiga nisbatan faxr va hurmat tuyg'ularini shakllantiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, me'moriy yodgorliklarning o'quvchilarga hissiy-ruhiy va estetik ta'siri alohida ahamiyat kasb etadi. Ularning ulug'vorligi, uyg'unligi va go'zalligi talabalarda estetik zavq uyg'otadi, badiiy didni shakllantiradi. Ayniqsa, qadimiy monumental arxitekturaning kompozitsion yaxlitligi, rang-barang dekorativ elementlari, naqsh va bezaklar tizimi orqali san'atning turli tarmoqlari o'zaro uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Bu esa talabalarda san'at sintezi haqidagi tushunchalarni boyitadi.

O'zbekiston hududidagi me'moriy yodgorliklar o'zining estetik mukammalligi, badiiy ifodaviyligi va chuqur g'oyaviy mazmuni bilan ajralib turadi. Ular orqali talabalarga nafaqat tarixiy bilimlar, balki milliy qadriyatlar, estetik qarashlar va ma'naviy me'yorlar ham yetkaziladi.

Mazkur jarayonda me'moriy yodgorliklarning g'oyaviy, semantik va funksional jihatlarini tahlil qilish muhim metodik yo'nalish hisoblanadi. Talabalar ushbu obidalarni o'rganish orqali: ularning yaratilish sabablari, tarixiy davr bilan bog'liqligi, ramziy ma'nolari, jamiyat hayotidagi o'rni kabi masalalarni chuqur anglaydi.

Bu esa ularning ma'naviy-estetik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, jahon me'morchilik durdonalari bilan qiyosiy tahlil qilish orqali talabalarda milliy g'urur hissi shakllantiriladi. Ular o'z yurtidagi me'moriy obidalar jahon miqyosida ham yuqori baholanishini anglab yetadi va bu holat ularda o'zlikni anglash jarayonini kuchaytiradi.

Xulosa o'rnida pedagogik fanlarni o'rganish jarayonida talabalarning badiiy meros bo'yicha ma'naviy-estetik rivojlantirishning nazariy, pedagogik va amaliy asoslari ishlab chiqilgan, ularning eng muhimlari quyidagilar: metodologiyasi, bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-estetik rivojlantirishga konseptual yondashuvi; ma'naviy-estetik rivojlantirishda ishlatiladigan o'quvchilarning psixologik va yoshga bog'liq xususiyatlari; talabalar uchun ma'naviy-estetik rivojlantirish jarayonini optimallashtiradigan psixologik-pedagogik shart-sharoitlari; bo'lajak o'qituvchilar uchun ma'naviy-estetik rivojlantirish tamoyillari, omillari va qonuniyatlari; bo'lajak pedagogik kadrlarni ma'naviy-estetik rivojlantirishning pedagogik jarayoni, uning tizimli-mazmunli asoslari, asosiy tarkibiy qismlari; talabalarni ma'naviy-estetik rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari; ma'naviy-estetik tarbiyalashni tashkil etish shakllari, usullari, vositalari, uslubiy yondashuvlari; bo'lajak o'qituvchilarga ma'naviy-estetik, potensial-tarbiyaviy mazmundagi topshiriqlar; talabalarni ma'naviy-estetik rivojlantirish natijalarini ijtimoiylashtirish; bo'lajak pedagogik kadrlarni ma'naviy-estetik rivojlantirish bo'yicha qo'yiladigan talablar.

Pedagogik fanlarning zamonaviylashtirilgan mazmunidan pedagogik-ijodiy foydalanish, pedagogik fanlarni o'rganish jarayonida talabalarni ma'naviy-estetik rivojlantirishning nazariy-pedagogik va nazariy-amaliy asoslari – talabalarni ma'naviy-estetik rivojlantirishning xalq tarixiy-madaniy merosidagi milliy-badiiy qadriyatlarini asosida qurilishini kutilayotgan natija sharti sifatida qarash mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston milliy entsiklopediyasi. Toshkent: 2000 y.
2. Sh.Q.Mardonov, U.Zokirova. Pedagogika nazariyasi. Pedagogika tarixi. Toshkent: 2021y.

3. Zakirova Umida Ilhomovna. International Journal of Research. Possibilities For The Use Of Spiritually – Moral Education Of Our Great Ancestors In Innovative Pedagogical Technologies. 1
4. Bychkov V. V. Estetika: Darslik. 2-nashr. – M.: Gardariki, 2008. 573 c.
5. Vatan tuyg‘usi. A.Ibrohimov, X.Sultonov, N.Jo‘rayev, Toshkent: 1996 y.